

Стежко З. В.

ORCID: 0000-0002-0172-4487

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

м. Кропивницький, Кіровоградська область, Україна

Шалімова К. В.

ORCID: 0000-0003-4093-7327

здобувачка вищої освіти

Навчально-науковий інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СУЧАСНОЇ АРАБСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОЛОГІЇ

Ключові слова: філософія, арабська філологія, фікх, розум, віра, істина, логіка сенсу.

Не буде великим перебільшенням сказати, що проблема співвідношення віри та розуму займає центральне місце у філософських дискусіях щодо взаємозв'язку західної та східної культури. В історичному дискурсі ми можемо спостерігати різні періоди: 1) вільнодумство класичного періоду арабської філософії (VIII–XV ст.) – апеляція до розуму; 2) XIX – початок XX ст. – інтерес арабської інтелігенції до національної духовної спадщини та до здобутків західної культури епохи Модерну (його умовно можна назвати періодом просвітництва); 3) сучасний період – пріоритет віри та національної філософії релігійної орієнтації.

Специфіку саме такої динаміки співвідношення віри та розуму можна пояснити об'єктивними обставинами. У класичний період іслам не мав жорстких державних структур, а позаяк священні тексти у деяких місцях носять концептуально суперечливий характер, відкривався юридичний простір для численних проявів вільнодумства. Надалі створення державних інституцій призводить до поступового формування ієрархії духовенства та релігійної догматики, а вільнодумство розуму зводиться до просвітницького рівня. У сучасний період тенденція опори на віру в арабських країнах стає пріоритетною. Філософські праці з проблем науки є нечисленними, а глибокі дослідження ведуться переважно з арабської філології.

Можна припустити, що в сучасний період взаємний вплив арабської та європейської філософії зберігається – адже центром постмодернізму, найпопулярнішого на Заході, є філософія мови. Тому є сенс провести короткий порівняльний аналіз цих вчень.

Згідно принципу деконструкції (Ж. Дерріда) головним об'єктом пізнання у постмодернізмі є текст – безсистемний, полісемантичний, алогічний, фрагментарний. Але він не пасивно відбиває світ, а сам породжує сенс (питання про істину не ставиться). Головна мета деконструкції – показати самостійну значимість окремих частин фрази чи тексту. А загалом постмодернізм проголошує владу мови над суб'єктом та культурою.

Наразі розглянемо особливості філологічного аналізу арабської мови. Філологія як система дисциплін про мову виявляється найближчою до філософії. Ідеться про базові філологічні дисципліни: граматику, риторику, поетику чи «критика поезії» та інші (їх склад є дещо змінний). З філософією дані дисципліни пов'язує семантика, яка розглядає усе сказане вголос через «призму» розуміння та прихованого за ним потаємного сенсу. Ієрархія сенсів сказаного може досягати максимального рівня загальності – філософського. При цьому (і це важливо), по-перше, у процесі узагальнення має враховуватися зв'язок із зовнішнім світом – як духовним, так і матеріальним; по-друге, обов'язково має враховуватися національно-релігійна специфіка. У теоретичному просторі арабської філології пріоритетним є не сказане, а сенс сказаного. Саме він є аналогом істини – остаточної та всеохопної. Необхідність перевірки сказаного на «істинність сенсу» в арабській філології є незаперечною і перекликається із принципом вільнодумства класичної арабської філософії.

Мова (сказане) виконує свою функцію лише тоді, коли вона правильно сформована. Але вираз «правильно сформована» є амбівалентним. На перший погляд, позиція є досить прагматичною – за змістом правильно сформована фраза має відповідати зовнішньому світу, зокрема і матеріальному. Тут ми бачимо прямий вихід на ефективність практичних дій у повсякденному житті, забезпечення його комфортності. Логіка сенсу та логіка розуміння фрази тут є ідентичними. Але дана позиція значно розходиться з національно-релігійною культурою арабського світу. Тому арабські філологи змінили підхід до цієї проблеми, застосувавши в аналізі навіть елементи схоластики. Що ми маємо на увазі?

Арабська філологія декларує, що слово і зміст єдині, позаяк їх зв'язок визначається лінією істинності (крім беззмістовних звуків чи знаків (علامات), які встановлюються довільно, – наприклад, власне ім'я). Але відомо, що будь-яка єдність не є абсолютною, і арабські філологи справедливо вказують на численні факти «розриву лінії істинності» між сказаним уголос та його глибинним змістом. Дійсно, є випадки, коли кожне

окреме слово фрази осмислене, але поєднання цих слів у фразі є безглуз-
дим. Керуватися такою фразою не можна. А у великих, складносурядних
фразах осмисленими можуть бути окремі частини, які складаються із ба-
гатьох слів – при тому, що цілісна фраза також розумінню не піддається.
У таких випадках арабська філологія пропонує шукати логіку сенсу в
частинах (або ланках) фрази; для цього вона – тимчасово – робить ланки
фрази самостійними. Такий поворот у філологічному аналізі лише по-
верхнево можна вважати філософсько-схоластичною «вільною грою ро-
зуму». Гра розуму, дійсно, є, але вільною її назвати важко, позаяк вона
підпорядкована досягненню прагматично-буденних цілей за межами ви-
мог шаріату. На повсякденне життя арабська філологія виходить через
зв'язок з фікхом (фікх багато у чому є наближеним до філологічних дис-
циплін, а вже через них через «логіку сенсу» – до філософії, позаяк ро-
зуміння можливе як виявлення сенсу *вербальних* структур).

Майстерна побудова фрази дає можливість надалі на практиці обійти
заборони шаріату за допомогою побудови ланцюжка уже практичних
дій, кожна з яких окремо є дозволеною, виправданою умовами (напри-
клад, вживання алкоголю, отримання позички тощо).

Мислення частинами (ланками) фрази, істинність яких встанов-
люється лише у межах окремо взятої частини, але не в цілому, відоме
здавна; воно бере початок у класичній арабо-ісламській культурі.
Подібні методи описувалися ще в середньовічних «книжках хитрощів»
(*كتب الحيل*). Філософи припускають, що подібна схема була основою ви-
находу принципу алгоритму Аль-Хорезмі, згідно з яким виконання
нездійсненної задачі є можливим через роздроблення її на послідовність
доступних для виконання кроків.

Короткий аналіз західної філософії мови та сучасної арабської філології
дозволяє зробити наступний висновок: у даних дослідженнях дійсно вико-
ристовується розум, але протилежними є цілі: у західній філософії – для
формування ірраціональних вербальних структур, що створюють сенси
світу, в арабській філології – для розширення ступенів свободи практичних
дій у рамках мусульманської ідеології. Ми вважаємо, що однією із основних
причин цих розбіжностей є суттєва відмінність політичних парадигм Сходу
та Заходу. Політичну парадигму сучасного Заходу можна представити як
світську демократію (з ліберальними свободами) при диктатурі законів, яка
відображає інтереси усіх верств суспільства. Вона суттєво розходиться з
політичною парадигмою арабо-мусульманського Сходу, а це – нерозчлено-
ваність світської та релігійної влади; авторитарно-монархічна система прав-
ління; консерватизм; у поведінці – фаталізм, покірність. Отже, взаємне ро-
зуміння на сьогодні не досягнуто, думаємо, що це перспектива майбутніх
досліджень.

Література:

1. Акмалдінова О. М., Стежко Ю. Г. Мовна та концептуальна картини світу в інтеркультурній репрезентації художнього перекладу. Вісник КНЛУ. Серія Філологія. Том 22. № 2. 2019. С. 160–169.
2. Заруцька О. А. Предпосылки и генезис классической социально-экономической доктрины ислама. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2008. № 89–90. С. 75–78.
3. Латигіна Н. А. Іслам: шлях крізь століття : монографія. Київ : Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 360 с.
4. Манакин В. Сопоставительная лексикология. К.: Знання, 2004. 326 с.
5. Макогончук Н. В. Поняття честі в культурі ісламу. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України. XXIV Сходознавчі читання А. Кримського, 21 грудня 2021 р. Видавничий дім «Гельветика» 2021. С. 63–65.
6. Стежко З. В. Ratio як світоглядний орієнтир: від містифікації до об'єктивності. Вісник НАУ. Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. Вип 2 (30). Київ, 2019. С. 78–83.
7. Versteegh, K. & Eid, M. & Elgibali, A. & Woidich, Manfred & Zaborski, A.. (2006). Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics (Vol. II). Brill. Leiden – Boston, 2006. URL: https://www.researchgate.net/publication/254885334_Encyclopedia_of_Arabic_Language_and_Linguistics_Vol_II
8. Mehiri, A. (2003). The Arabic Language: its Linguistics and Philology / UNESCO Publishing The Different Aspects of Islamic Culture: Volume V (Culture and Learning in Islam). P. 33–47. URL: https://en.unesco.org/silkroad/sites/default/files/knowledge-bank-article/Volume%205_%201.1%20Arabic%20languages.pdf